

Валерій Галасюк – академік АЕН України, генеральний директор аудиторської фірми «КАУПЕРВУД» (м. Дніпропетровськ), голова ревізійної комісії Українського товариства оцінювачів, член Ради Спілки аудиторів України, член Аудиторської Палати України, член Правління Асоціації платників податків України

Віктор Галасюк – консультант інформаційно-консалтингової фірми «ІНКОН-ЦЕНТР» (консалтингова група «КАУПЕРВУД», м. Дніпропетровськ), лауреат двох конкурсів молодих оцінювачів Українського товариства оцінювачів

Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників*

З необхідністю оцінки кредитоспроможності позичальників стикається будь-який банк, який надає кредити. Кожний потенційний позичальник, який прагне одержати кредит, повинен пройти цю процедуру. Від результату її проведення залежить чи одержить він кредит, і якщо одержить, то в якому обсязі.

Спеціалістами консалтингової групи «КАУПЕРВУД» була зафіксована відсутність єдиного обґрунтованого визначення поняття кредитоспроможності, єдиного обґрунтованого методологічного підходу і єдиної методики оцінки кредитоспроможності позичальників [1]. У ході проведених досліджень авторами був здійснений аналіз множини широко використовуваних визначень поняття кредитоспроможності. Це дозволило уточнити ряд суттєвих методологічних позицій. У результаті визначення кредитоспроможності прийняло наступний вигляд: **«кредитоспроможність - це спроможність позичальника при конкретних умовах кредитування в повному обсязі і у визначеній кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності»**[1].

Таким чином, була вирішена проблема формування коректного визначення поняття кредитоспроможності. Проте, проблема побудови єдиної, обґрунтованої методології оцінки кредитоспроможності позичальників як і раніше потребує рішення.

На перший погляд може показатися, що не треба «винаходити велосипед», тому що існуюча методологія оцінки кредитоспроможності позичальників достатньо ефективна. Давайте з'ясуємо, чи дійсно це так.

Перше з чим, як правило, стикається аналітик, що прагне освоїти існуючу методологію оцінки кредитоспроможності, це відсутність

* Див. публікацію: Галасюк В.В., Галасюк В.В. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників//Вісник НБУ.-2001.-№9.-С.54-57.

обґрунтованого визначення поняття кредитоспроможності. Навіть у починаючого економіста аналіз економічної літератури рано або пізно викличе питання: *«Чим кредитоспроможність відрізняється від платоспроможності?»* Відповідь на це питання вже дана авторами [1]. Визначившись з тим, що таке кредитоспроможність, аналітик може продовжити вивчення існуючої методології її оцінки.

Намагаючись визначитися з тим, від чого залежить кредитоспроможність позичальників, тобто з чинниками кредитоспроможності, аналітик, очевидно, зверне увагу на відсутність цілісної обґрунтованої системи чинників кредитоспроможності. Дійсно, чинники кредитоспроможності, як правило, згадуються побіжно, як щось саме собою зрозуміле. Прикладом може служити таке твердження: *«Кредитоспроможність позичальника залежить від різних чинників, у тому числі від його фінансового положення - рівня забезпечення власними засобами, рівня рентабельності, наявності достатнього обсягу ліквідних активів, від фінансової дисциплінованості позичальника і його контрагентів»* [2,с.191].

У уважного аналітика, очевидно, виникнуть питання: *«Чому виділяють саме таку, а не іншу кількість чинників, що визначають кредитоспроможність позичальника?»* і *«Чому виділяють саме ці чинники, а не будь-які інші?»* Припустимо, аналітик переконав себе, що саме така, а не інша кількість чинників визначає кредитоспроможність позичальника, і що саме ці, а не будь-які інші чинники визначають кредитоспроможність позичальника. Тепер він може спокійно продовжити вивчення існуючої методології оцінки кредитоспроможності.

Перейшовши до розгляду методик оцінки кредитоспроможності позичальників, аналітик виявить, що *«Застосовувані банками методи оцінки кредитоспроможності позичальника різноманітні, але усі вони містять певну систему фінансових коефіцієнтів»*[3,с.287]. При розгляді існуючих методик оцінки кредитоспроможності позичальників аналітик виявить, що вони базуються на різноманітних наборах коефіцієнтів, що відрізняються не тільки складом коефіцієнтів, але й їхньою кількістю. Так, наприклад, методика банку Credit Lione побудована на п'ятих коефіцієнтах [3,с.289-290], у книзі *«Техніка фінансового аналізу»* запропоновано більш 10 показників [4,с.114-115], а в книзі *«Аналіз фінансових звітів (на основі GAAP)»* - більш 15 коефіцієнтів [5,с.314].

Крім того, коефіцієнти, як правило, об'єднуються у певні групи, причому різні спеціалісти по-різному здійснюють їх групування. Так, наприклад, у книзі *«Стратегія і тактика антикризового керування фірмою»* говориться про те, що *«американські банки використовують чотири групи основних показників: ліквідності фірми, обіговості капіталу, залучення засобів і прибутковості»* [3,с.287], а в книзі *«Аналіз фінансових звітів (на*

основі GAAP)» стверджується: «Для аналітичних цілей коефіцієнти можна розділити на три основні групи, причому дві з них мають підгрупи; кожна група характеризує певний аспект фінансового добробуту компанії. Основні групи - це ліквідність, а дві її підгрупи - ліквідація і функціонування; левередж - із двома такими ж підгрупами; прибутковість» [5,с.272].

У зв'язку з викладеним вище у аналітика, очевидно, виникнуть питання: «Скільки коефіцієнтів необхідно використовувати і чому саме стільки?», «Які коефіцієнти необхідно використовувати і чому саме такі?», «Чи групувати коефіцієнти? Якщо так, то як групувати і чому групувати саме так?» Припустимо, що аналітик переконав себе в тому, що потрібно використовувати саме таку, а не іншу кількість коефіцієнтів і саме такі, а не інші коефіцієнти, і що групувати їх потрібно саме таким, а не будь-яким іншим чином. Тепер аналітик може сміливо продовжити освоєння «традиційної» методології оцінки кредитоспроможності позичальників.

Правда, якщо аналітик уважно проаналізує обрані ним коефіцієнти, він виявить масу несподіванок. Справа в тому, що багато з цих коефіцієнтів, якщо не більшість, виявляться зовсім непридатними для оцінки кредитоспроможності. Звучить неправдоподібно? Давайте проаналізуємо деякі з коефіцієнтів, широко використовуваних для оцінки кредитоспроможності позичальників.

Уточнений коефіцієнт ліквідності [6,с.166] (він же «коефіцієнт лакмусового папірця» [7,с.73], він же «швидкий коефіцієнт» [5,с.277], він же «коефіцієнт негайної ліквідності» [4,с.158-159], він же «коефіцієнт проміжної платоспроможності» [8,с.146-147]) розраховується в такий спосіб:

$$\text{Уточнений коефіцієнт ліквідності} = \frac{\text{грошові кошти + легкорезалізуємі цінні папери +} + \text{дебіторська заборгованість}}{\text{поточні зобов'язання}}$$

Існує думка, що «Значення цього показника, рівне не менше 1, звичайно свідчить про стійке фінансове положення позичальника» [7,с.73]. Проте спеціалісти добре розуміють, що сьогодні, в епоху інформаційних технологій, що дозволяють організувати системи електронних платежів, для зміни залишку грошових коштів на рахунку потрібні не години, не хвилини, і навіть не секунди, а лічені їх частки. Це означає, що уточнений коефіцієнт ліквідності може змінюватися в лічені частки секунди в десятки, сотні, а то й тисячі раз. Водночас баланс, на основі даних якого розраховується цей коефіцієнт, складається відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» усього лише чотири рази на рік. Таким чином, при

оцінці кредитоспроможності використання уточненого коефіцієнта ліквідності, що розраховується поквартально, не тільки недоцільно, але й небезпечно, тому що може призвести до формування неадекватних економічних оцінок.

Сказане вище ще в більшій мірі стосується коефіцієнта абсолютної ліквідності і почасти справедливо для коефіцієнта поточної ліквідності (коефіцієнта покриття).

Коефіцієнт покриття процентних виплат [4,с.164] (він же «доподаткове покриття відсотків» [3,с.290]) розраховується за формулою:

$$\begin{array}{l} \text{Коефіцієнт} \\ \text{покриття} \\ \text{процентних} \\ \text{виплат} \\ \text{(Interest} \\ \text{Coverage)} \end{array} = \frac{\text{Прибуток до сплати відсотків та процентів (ЕВІТ)}}{\text{Витрати по відсотках (Interest expense)}} \quad \cdot$$

У книзі «Стратегія і тактика антикризового керування фірмою» стверджується: «Звичайно кредитори вимагають, щоб це співвідношення було від 3 і вище» [3,с.290]. Але чи забезпечує це безпеку кредитора, і взагалі чи може цей коефіцієнт бути індикатором кредитоспроможності? Для відповіді на це питання звернемося до найпростішого приклада. Уявимо собі, що на підприємстві «Х» за звітний період мала місце усього одна господарська операція. У результаті прибуток підприємства «Х» за звітний період склав 1000000 грн. Припустимо, що процентні виплати підприємства «Х» складають 50000 грн. на рік. Розрахувавши значення коефіцієнта покриття процентних виплат, одержимо: 1000000 грн. / 50000 грн. = 20. Розраховане значення цього коефіцієнта (20) набагато більше його нормативного значення (3), але чи може це свідчити про те, що підприємство зможе погашати відсотки?

Варто завжди пам'ятати, що наявність прибутку ще не означає надходження грошових коштів, і що зобов'язання позичальника перед банком погашаються не прибутком, а винятково грошовими коштами. Так, зокрема, відомий спеціаліст Я.В.Соколов у своїй монографії «Основи теорії бухгалтерського обліку» зафіксував парадокс «Прибуток є, а грошей немає» [9,с.66]. Очевидно, що в такому випадку підприємство не зможе виконати свої зобов'язання перед банком виключно в грошовій формі.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про недоцільність використання у багатьох випадках коефіцієнта покриття процентних виплат для оцінки кредитоспроможності позичальників.

Сказане вище також справедливо для коефіцієнта покриття боргових зобов'язань, коефіцієнтів рентабельності та інших аналогічних коефіцієнтів, при розрахунку яких використовується прибуток.

Можна було б продовжити розгляд коефіцієнтів, що за твердженням Томаса Карліна й Альберта Макміна III являють собою «інструмент фінансового аналізу, який частіше інших переоцінюють і котрим більше інших інструментів зловживають» [5, с.268], але ми припустимо, що аналітик заплющив очі на всі ці проблеми і, забувши про них, вирішив продовжити вивчення існуючої методології оцінки кредитоспроможності позичальників.

Наступне, що виявить аналітик - це відсутність єдиної думки з приводу «нормативних» значень обраних ним коефіцієнтів. Наприклад, із приводу «нормативного» значення коефіцієнта поточної ліквідності (коефіцієнта покриття) деякі спеціалісти стверджують: «Для промислових підприємств поточне співвідношення 1,2 і вище розглядається як гарний стан ліквідності» [3,с.290], інші стверджують: «Звичайно на практиці вважають, що коефіцієнт покриття 2:1 близький до нормального для більшості форм діяльності... » [4,с. 158].

Слід зазначити, що крім поняття «норматив»[5,с.276] також вживають поняття: «критичне нижнє значення»[10,с.101-102], «орієнтовне нижнє значення» [10,с.102], «рекомендована нижня межа»[10,с.102], «нормальне значення»[7,с.73], «оптимальне значення» [2,с.200] та ін., що аж ніяк не надає процесу інтепретації значень коефіцієнтів ясності й однозначності.

У аналітика цілком закономірно виникне питання: «Які «нормативні значення» вибрати для використовуваних коефіцієнтів і чому саме такі?» Припустимо, що аналітик переконав себе в тому, що «нормативні» значення коефіцієнтів повинні бути саме такими, а не будь-якими іншими. Тепер він може, як він вважає, приступити до використання на практиці обраної ним методології оцінки кредитоспроможності позичальників.

Але було б помилково вважати, що на цьому в нашій історії можна поставити крапку. Саме цікаве - як аналітик буде застосовувати обрану ним методологію. Припустимо, перед аналітиком постає задача визначити кредитоспроможний позичальник «Х» чи ні. Для аналітика-професіонала, який до того ж володіє методологією, ця задача не повинна нести будь-яких труднощів. Давайте подивимось, як аналітик справиться з цією задачею.

Припустимо, що аналітик розрахував усі коефіцієнти. Тепер йому необхідно здійснити зіставлення отриманих значень коефіцієнтів із нормативними. І тут аналітик зіткнеться з проблемою - значення одних коефіцієнтів відповідають нормативним значенням, а значення інших - не

відповідають. У цій ситуації аналітик не спроможний однозначно стверджувати кредитоспроможний позичальник чи ні.

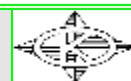
Для того щоб якось вийти із цієї ситуації, аналітик може запропонувати сформувати єдиний показник кредитоспроможності, що буде обчислюватися як сума добутків коефіцієнтів, що характеризують кредитоспроможність, та відповідних до них вагових коефіцієнтів. Порівнюючи значення цього показника з певним нормативним значенням, можна судити про те, кредитоспроможний позичальник чи ні. Але не варто забувати, що вибір вагових коефіцієнтів для коефіцієнтів, що характеризують кредитоспроможність, і нормативного значення єдиного показника кредитоспроможності, через високий ступень суб'єктивності оцінок, позбавляє достовірності результати оцінки кредитоспроможності позичальників.

Наведемо ще один приклад. Припустимо, що перед аналітиком постає задача встановити який із двох позичальників кращий для банку з позиції кредитоспроможності. Уявимо собі ідеальну ситуацію - розрахувавши коефіцієнти для обох позичальників, аналітик виявив, що значення усіх без винятку коефіцієнтів для обох позичальників відповідають нормативним. Це дає аналітику підстави стверджувати, що обидва позичальники кредитоспроможні. Водночас, значення одних коефіцієнтів кращі в одного позичальника, а значення інших коефіцієнтів кращі в іншого позичальника. У такій ситуації аналітик не в змозі вирішити який із двох позичальників кращий для банку з позиції кредитоспроможності.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити наступні висновки стосовно існуючої методології оцінки кредитоспроможності позичальників:

1. Відсутній єдиний концептуальний підхід до побудови методик оцінки кредитоспроможності позичальників. Образно кажучи, методологія оцінки кредитоспроможності не має концептуального «стержня».
2. Відсутнє системне бачення чинників, що визначають кредитоспроможність позичальників.
3. Існуючі методики оцінки кредитоспроможності позичальників недостатньо обгрунтовані і зайво орієнтовані на сформовані традиції, що робить їхнє використання в сучасних умовах у більшості випадків неефективним і навіть може призводити до неадекватних оцінок кредитоспроможності позичальників.

З урахуванням викладеного вище вважається доцільною розробка і застосування на практиці принципово нової методології оцінки кредитоспроможності позичальників. Побудові такої методології будуть присвячені подальші публікації авторів.

Список літератури:

1. Галасюк В.В., Галасюк В.В. Оцінка кредитоспроможності позичальників: що оцінюємо? //Вісник НБУ.-2001.-N5.-С.54-56.
2. Бор М.З., Пятенко В.В. Менеджмент банків: організація, стратегія, планування.-М.: ІКЦ «ДИС», 1997г.-288с.
3. Стратегія і тактика антикризисного управління фірмою/ Под общей редакцией проф., д.э.н. А.П.Градова и проф., д.э.н. Б.И.Кузина.-Санкт-Петербург:Специальная литература, 1996.-510с.
4. Техніка фінансового аналізу/Пер. с англ. Под ред. Л.П.Белых.-М.:Аудит, ЮНИТИ, 1996.-663с.
5. Карлин Т.Р. Макмин А.Р. Анализ финансовых отчетов (на основе GAAP): Учебник.-М.: ИНФРА-М, 1999.-448с.
6. Экономический анализ: ситуации, тесты, примеры, задачи, выбор оптимальных решений, финансовое прогнозирование: Учеб. пособие/ Под ред. М.И. Баканова, А.Д. Шеремета.-М.: Финансы и статистика, 2000.-656 с.:ил.
7. Основы банковского дела /Под ред. д-ра экон. наук А.Н. Мороза.-К.:«Издательство Либра» МП, 1994.-330с.
8. Словарь-справочник финансового менеджера.-К.:«Ника-Центр», 1998.-480с.- (Серия «Библиотека финансового менеджера»; Вып 1).
9. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета.-М.: Финансы и статистика, 2000.-496с.: ил.
10. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности.-М.: Финансы и статистика, 1995.-432с.: ил.

